

Н. В. Мішина

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Бурхливий розвиток вітчизняного конституційного права, що почався після проголошення незалежності України та триває і досі, характеризується насамперед проголошенням людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Це надає дослідникам підстави зазначати серед основних тенденцій розвитку конституціоналізму соціалізацію (М. П. Орзіх), гуманізацію конституційного права (О. В. Батанов) [1, с. 601]. У поєднанні із ідеологічним плюралізмом ці тенденції викликають сподівання, що сучасний український конституціоналізм стане одним з найвпливовіших чинників в укріпленні моральних традицій сучасного українського суспільства. Успіхи у цій сфері, у свою чергу, закладуть основи моральної традиції національного конституціоналізму.

До питання співвідношення норм моралі і права вельми часто звертаються вчені, що розглядають проблеми теорії держави і права (див. О. Ф. Скакун [2], А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. П. Пастухов, В. О. Сумін, О. Д. Тихомиров [3]). Що ж до дослідників конституційно-правової проблематики, то вони зосереджуються на дослідженні поняття та основних рис конституціоналізму, його історичних витоків, його принципів (моральність не розглядається як один із них). Виключенням є напрацювання Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, які знайшли своє практичне втілення у законопроектних пропозиціях [4].

Ціллю статті є виявити, за якими напрямками доцільно докладати зусилля з метою формування нових та розвитку наявних моральних традицій українського конституціоналізму.

Юридичне розуміння конституціоналізму виявляється перш за все у тому, що це правове обмеження публічної влади на користь громадянсь-

кого суспільства. П. Б. Стецюк влучно зазначає, що конституціоналізм може мати універсальний характер, «будучи, водночас, до певної міри явищем соціальним, а також — пов'язаним із особливостями історичного розвитку країн чи групи близьких між собою держав, приналежністю до певної правової системи (родини права), з особливостями політичних традицій народу, рівнем його правової культури, національним менталітетом; таким чином, конституціоналізм в окремих країнах може набувати певного «національного забарвлення» [5].

Думається, що на сучасному етапі вести мову про усталені моральні традиції українського конституціоналізму буде передчасним. Адже для того, щоб вони склалися, необхідний досить тривалий час. Але саме зараз у незалежній Українській державі відбувається відбудова притаманних народу України високих моральних традицій суспільства. Вони впливають на те, яким є сучасний український конституціоналізм і якими у майбутньому будуть його моральні традиції. Отже, спостерігаємо процес взаємодії: завдяки конституційно-правовим нормам намагаємося впровадити високі стандарти суспільної моралі. У разі успіху національний конституціоналізм збагатиться новими соціальними і гуманістичними гранями.

На сучасному етапі в Україні моралізацію сучасного українського конституціоналізму доцільно здійснювати у двох напрямках.

Перший напрямок передбачає підвищення моральних стандартів населення. Її заходи доцільно планувати, прислухаючись до думки соціологів стосовно того, що «удосконалення духовного обліку ... людини ... є неможливим без удосконалення організації дозвілля та спілкування на дозвіллі, тому що людина формується не стільки у сфері своїй професійній діяльності, скільки у сфері дозвільної діяльності, і саме через спілкування транспортується система цінностей, настанов, орієнтацій тощо» [6, с. 1], та з використанням норм Закону України від 20 листопада 2003 р. «Про захист суспільної моралі» [7].

При цьому з точки зору конституціоналізму вбачається важливою низка змін до Закону України від 20 листопада 2003 року «Про захист суспільної моралі», запропонована Львівською лабораторією прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України [4, с. 83]. Ці зміни оновлюють чинний Закон з урахуванням сучасних тенденцій у сфері захисту прав і свобод людини, а також з урахуванням міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду. З точки зору конституційного права важливою є запропонована редакція уточнення визначення терміна «суспільна мораль». Закон України від 20 листопада 2003 р. «Про захист суспільної моралі» закріплює, що суспільна мораль — система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про

захист суспільної моралі» передбачає, що суспільна мораль — *система загальнолюдських цінностей* (курсив. — Н. М.), норм поведінки, що склалися у суспільстві на основі духовних і культурних надбань, уявлень про добро, совість, відповідальність, гідність, громадський обов'язок.

Думається, що посилення на суспільну мораль у нормативно-правовому акті як на систему загальнолюдських цінностей, норм поведінки є більш доречним, ніж пропозиція розглядати її як систему етичних правил і норм поведінки. Адже в останньому випадку вирішення питання «Чи відповідає явище, поведінка тощо нормам суспільної моралі?» вирішується виключно суб'єктивно, а ось орієнтація на систему загальнолюдських цінностей є більш зрозумілим, усталеним критерієм оцінки.

Таким чином, при впровадженні нових конституційно-правових норм та / або практики застосування існуючих конституційних норм у центрі уваги є особистість як один із елементів громадянського суспільства. Занепад громадянського суспільства в Україні протягом тривалого часу призвів до того, що у процесі його відновлення виникає чимало проблем різного характеру. Це і невідповідність деяких актів чинного законодавства України міжнародним та європейським стандартам, і корупція серед посадових осіб третього сектора, і використання інститутів громадянського суспільства для відмивання «брудних» коштів. Моралізація цього напрямку впливу конституціоналізму на особу посилить дію регулятивної та виховної функції моралі (які традиційно пов'язують із спрямуванням і коректуванням практичної діяльності особистості з точки зору врахування інтересів окремих людей, суспільства та із формуванням особистості, її самосвідомості).

Другий напрямок передбачає підвищення моральних стандартів посадових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Отже знов-таки йдеться про вплив конституційно-правових норм на людину, але коло осіб звужується. Чому воно охоплює саме посадових осіб органів публічної влади? Головною причиною є те, що на сучасному етапі міжнародні експерти оцінюють рівень корупції в Україні як найгірший серед «нових незалежних країн» і всіх інших країн взагалі [8]. Численні соціологічні опитування населення підтверджують це — їх дані вказують, що для України є характерним невисокий рівень довіри до органів та посадових осіб органів публічної влади. Зауваження пересічних жителів так чи інакше пов'язані із осудом морального обличчя відповідних посадових осіб. У такій ситуації побудова демократичної держави, правової держави істотно утруднюється.

Попри відому думку Гегеля стосовно того, що «моральна сторона і моральні заповіді ... не можуть бути предметом позитивного законодавства» і що законодавство не може декретувати моральність, сучасний міжнародний і зарубіжний досвід свідчить про інше. Експертами ООН розроблено і закріплено у Резолюції A/RES/51/59 від 28 січня 1997 року Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб [9].

У США — країні, по відношенню до якої словосполучення «моральні традиції конституціоналізму» використовується найбільш часто, — існують нормативно-правові акти стосовно морального обличчя посадових осіб органів публічної влади. Відповідне законодавство віднедавна з'явилося у Румунії [10], де проблеми корупції залишаються гострими (якщо в Україні рівень корупції оцінюється коефіцієнтом 4,3, у Румунії коефіцієнт 4 [6]). Звичайно, інститут державної і муніципальної служби відноситься до предмета галузі адміністративного права, але конституційне право як комплексна, провідна галузь, природно, не залишиться осторонь. Саме тенденція моралізації конституціоналізму надихає на подібні нововведення.

У зв'язку із цим відмітимо, що в Україні на найвищому рівні започатковано звичай, який має безпосереднє відношення до моральних, етичних цінностей українського народу. Усі без виключення особи, які були обрані на посаду Президента України, склали присягу не тільки на текст Конституції України, але й на Пересопницькому Євангелії (Українське Пересопницьке Євангеліє 1556 р.). «Сьогодні ця духовна святиня придбала в Україні значення політичного символу нації: на Пересопницькому Євангелії приймають присягу президенти України, починаючи з 1991 року», — зазначають дослідники та вказують, що Пересопницьке Євангеліє — прикрашений кольоровими заставками і мініатюрами рукопис вагою 9,3 кг, що складається з 482 аркушів. Перша книга, написана староукраїнською мовою, була створена в 1556—1561 роках у Пересопницькому монастирі на території нинішньої Рівненської області. У ХІХ столітті стараннями філолога Осипа Бодяньського, який ввів текст Євангелія до наукового обігу, манускрипт отримав широку популярність [11].

Думається, можна вважати, що у конституційному праві України сформувався правовий звичай — прийняття новообраним Президентом України присяги на текст Конституції України і Пересопницькому Євангелії. Жоден нормативно-правовий акт не передбачає необхідності використання Пересопницького Євангелія, але новообрані президенти вшановують цю традицію і продовжують її. Незважаючи на те, що цей звичай має церемоніальний, а не юридично значущий характер (його недотримання не тягне правових наслідків), поява правового звичаю у конституційному праві є значущою подією — адже досі вчені не фіксували їх серед джерел цієї галузі в Україні. Особливо важливим є моральне навантаження, яке має цей правовий звичай.

Президенти України вшановують духовну святиню не тільки при прийнятті присяги. 17 грудня 2009 р. Указом Президента «Про відзначення 450-річчя Пересопницького Євангелія» було запропоновано план відповідних заходів:

— Кабінету Міністрів України: 1) утворити Організаційний комітет з підготовки та відзначення 450-річчя Пересопницького Євангелія, включивши до його складу представників центральних та місцевих органів

виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, учених; 2) розробити разом із Рівненською обласною державною адміністрацією та за участю Національної академії наук України і затвердити у тримісячний строк заходи на 2010—2011 р. з підготовки та відзначення 450-річчя Пересопницького Євангелія; 3) забезпечити фінансування в установленому порядку заходів з підготовки та відзначення 450-річчя Пересопницького Євангелія;

— Державному комітету телебачення та радіомовлення України — забезпечити висвітлення заходів з підготовки та відзначення 450-річчя Пересопницького Євангелія [12].

На виконання цього Указу Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження, що передбачає детальний план до підготовки та відзначення цієї значної події [13]. До підготовки заходів із вшанування духовної святині приєдналася і Верховна Рада України [14], таким чином підтримуючи і виражаючи своє схвалення першого правового звичаю у конституційному праві України.

Висновки з даного дослідження. Формування нових та розвитку наявних моральних традицій українського конституціоналізму доцільно вести у двох напрямках: підвищення моральних стандартів населення і підвищення моральних стандартів посадових осіб органів публічної влади. Ці напрямки моралізації конституціоналізму є основними і не вичерпують зусилля із запровадження моральних традицій національного конституціоналізму. Обидва напрямки у сукупності не охоплюють усіх сучасних конституційно-правових проблем, тісно пов'язаних із моральними та етичними стандартами, — поза їх межами залишається, наприклад, моральна сторона питань евтаназії, трансплантації органів тощо. Але активна діяльність за цими основними напрямками дозволить зміцнити моральні традиції національного конституціоналізму, якими пишатимуться наступні покоління українців. Перспективи подальших розвідок вбачаються у більш детальному дослідженні кожного з виявлених напрямків моралізації конституціоналізму.

Л і т е р а т у р а

1. Батанов А. В. Основные тенденции развития конституционного права в современном мире / А. В. Батанов // Курс конституционного права Украины. — Х. : Одиссей, 2008. — С. 589—618.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.
3. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Конейчиков, С. Л. Лисенков [та ін.]. — К. : Юрінформ, 1995. — 189 с.
4. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про захист суспільної моралі» від 31 березня 2010 р. // Здійснення прав людини в Україні та суспільна мораль (наукові статті і законопроектні пропозиції). — Л. : Край, 2010. — (Праці Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самовря-

- дування Нац. акад. правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) [та ін.]. Серія І. Дослідження та реферати ; вип. 23.).
5. Стецюк П. Б. Перша Конституція Польщі (1781): спроба правового аналізу / *П. Б. Стецюк*. — Л. : Астролябія, 2010. — 112 с.
  6. Ямпольская С. М. Социальные проблемы общения работающего населения в свободное время : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / *С. М. Ямпольская*. — М., 1990. — 17 с.
  7. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листоп. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 14. — Ст. 192.
  8. Рівень корупції в Україні оцінили як найгірший серед інших країн [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2009/06/3/3994507/>
  9. Международный кодекс поведения государственных должностных лиц [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan039937.pdf>.
  10. Michael B. Model Ethics Office Regulation [Електронний ресурс] / *Bryane Michael*. — Режим доступу : http://works.bepress.com/bryane_michael/39.
  11. Правительство Украины утвердило план мероприятий по подготовке к празднованию 450-летия Пересопницкого Евангелия [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.glinkie.ru/common/message.php?table=news&num=15232>.
  12. Про відзначення 450-річчя Пересопницкого Евангелія : Указ Президента України від 17 груд. 2009 р. № 1069/2009 // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 244.
  13. Про підготовку та відзначення 450-річчя Пересопницкого Евангелія : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2010 р. № 1693-р // Урядовий кур'єр. — 2010. — № 167.
  14. Про відзначення на державному рівні 450-ї річниці Пересопницкого Евангелія : постанова Верховної Ради України від 12 трав. 2010 р. № 2175-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 26. — Ст. 351.

А н о т а ц і я

Мішина Н. В. Формування моральних традицій сучасного українського конституціоналізму. — Стаття.

У статті виявлено і охарактеризовано основні напрямки, за якими доцільно доклада-ти зусилля при формуванні нових та розвитку наявних моральних традицій українського конституціоналізму. Запропоновано вважати першим конституційно-правовим звичаєм (який має не тільки церемоніальне, але й моральне значення) прийняття новообраним Президентом України присяги на тексті Конституції України і Персопницьому Євангелії.

Ключові слова: конституціоналізм, традиції, мораль, моральні традиції, правовий звичай.

А н н о т а ц и я

Мишина Н. В. Формирование нравственных традиций современного украинского конституционализма. — Стаття.

В статье выявлены и охарактеризованы основные направления, по которым целесо-образно прилагать усилия при формировании новых и развития существующих нрав-ственных традиций украинского конституционализма. Предложено считать первым кон-ституционно-правовым обычаем (который имеет не только церемониальное, но и мораль-ное значение) принятие новоизбранным Президентом Украины присяги на тексте Кон-ституции Украины и Персопницком Евангелии.

Ключевые слова: конституционализм, традиции, мораль, нравственные традиции, правовой обычай.

S u m m a r y

Mishyna N. V. The Formation of the Ukrainian Constitutionalism's Moral Traditions. — Article.

The paper identifies and describes the main areas where efforts should be taking for the formation of new and existing moral traditions of Ukrainian constitutionalism. The author proposes to consider the first Ukrainian constitutional convention the continuous fact that the newly elected president of Ukraine takes the oath not only on the text of the Constitution Ukraine, but also using the Persopnytsky Gospel. The author states, that this convention also has not only ceremonial, but also a moral value.

Keywords: constitutionalism, traditions, morality, moral traditions, conventions.